

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Інститут математики, економіки і механіки

Кафедра соціальної і прикладної психології

Д и п л о м н а р о б о т а

бакалавра

(освітньо - кваліфікаційний рівень)

на тему: **«ВПЛИВ ІННОВАЦІЙНОГО НАВЧАННЯ НА РОЗУМОВИЙ
РОЗВИТОК ТА РОЗУМОВУ ПРАЦЕЗДАТНІСТЬ ДІТЕЙ
ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ТА МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ»**
**« INFLUENCE OF INNOVATIVE TEACHING ON THE MENTAL DEVELOPMENT AND
MENTAL OPERABILITY OF CHILDREN IN PRIMARY SCHOOL AND JUNIOR
ADOLESCENTS»**

Виконала: студентка 4 курсу денної форми навчання
напряму підготовки **6.030102 «Психологія»**

Бахметової Анастасії Русланівни

Керівник: кандидат психологічних наук, доцент кафедри
соціальної і прикладної психології,

Кириченко Ольга Миколаївна _____

Рецензент: кандидат психологічних наук, доцент кафедри
загальної психології і психології розвитку особистості,

Крюкова М.А.

Рекомендовано до захисту:
Протокол засідання кафедри
№ _____ від _____ р.

Завідувач кафедри
_____ Подшивалкіна В.І.

Захищено на засіданні ДЕК №
протокол № _____ від _____ р.
Оцінка _____ / _____ / _____
(за національною шкалою, шкалою
ECTS, бали)
Голова ДЕК
_____ Родіна Н.В.

Одеса – 2017

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 Теоретичні аспекти інноваційного навчання.....	6
Поняття про інновації в освіті, їх класифікація.....	6
Роль інновацій у розвитку школи.....	14
Розумовий розвиток учнів початкових класів в умовах традиційного навчання.....	18
Поняття розумової працездатності.....	22
Висновок по першому розділу.....	26
РОЗДІЛ 2. Емпіричне дослідження	28
Програма емпіричного дослідження	28
Опис і аналіз результатів	32
Висновок по другому розділу.....	34
ВИСНОВКИ.....	35
ДОДАТКИ.....	37
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	43

ВСТУП

Актуальність. Сучасний період розвитку суспільства, оновлення всіх сфер його соціального і духовного життя потребує якісно нового рівня освіти, який відповідав би міжнародним стандартам.

Сьогодні в освіті відчутний пріоритет загальнолюдських цінностей. Згідно з особистісно-діяльнісним підходом до організації навчального процесу в центрі його знаходиться той, хто вчиться.

У зв'язку з цим перед освітою постають нові завдання: школа повинна орієнтуватися на створення оптимальних умов для розвитку кожної дитини, спрямовуватися не на заучування, а на формування в учнів здібностей самостійно осмислювати навколишню дійсність. Це передбачає перебудову процесу навчання, кінцевою метою якого має стати максимальне розкриття індивідуальних можливостей та самоактуалізація особистості.

Актуальними стають глобальні за своїм масштабом інноваційні процеси, що відбуваються в системі освіти, потребують переходу в навчанні від традиційного, пасивного накопичення суми знань до мотиваційного засвоєння учнями технології здобуття наукової інформації та вмінь. Йдеться власне, про перебудову вищої освіти, про необхідність виконання таких технологій навчання, які б активізували пізнавальну й творчу діяльність дітей.

Об'єктивне прискорення науково-технічного і соціального прогресу, кризові економічні, екологічні, демографічні, політичні та інші явища, що виникли у сучасному світі, неминуче позначаються на системі освіти, загострюють протиріччя і труднощі формування молодого покоління. Традиційні педагогічні засоби виховання, змісту й організації навчально-виховного процесу все частіше не спрацьовують. Через невідповідність темпів і характеру соціальних та педагогічних процесів виникають кризові явища в педагогіці.

Найважливіші з них виявляються у нездатності освітньо-виховних закладів, по-перше, впливати на дитину для формування цілісної, а не

"часткової" особистості, по-друге, у невмінні враховувати індивідуальні, вікові та соціо-біопсихологічні особливості вихованця, неповторність особистості кожного. Тому у сучасному вимогливому та швидкозмінному соціально-економічному середовищі рівень освіти, її вплив на особистісний розвиток дитини, значною мірою залежатиме від результативності запровадження технологій навчання, що ґрунтуються на нових методологічних засадах, сучасних дидактичних принципах та психолого-педагогічних теоріях, які розвивають діяльнісний підхід до навчання.

На даний час в Україні відбуваються суттєві зміни в національній політиці освіти. Це пов'язано з переходом на позиції особистісно-орієнтованої педагогіки. Одним із завдань сучасної школи стає розкриття потенціалу всіх учасників педагогічного процесу, надання їм можливостей прояву творчих здібностей. Вирішення цих завдань неможливе без здійснення варіативності освітніх процесів, у зв'язку з чим з'являються різні інноваційні типи і види освітніх установ, які вимагають глибокого наукового і практичного осмислення.

Проблемам інноваційної діяльності в освітній сфері було присвячено чимало досліджень провідних вчених, серед яких К. Ангеловські, Л. Ващенко, О.Козлова, Н. Артикуца, М. Поташник, О. Арламов, М. Бургін, В. Журавльов, Н. Юсуфбекова, А. Ніколс, Г. Герасимова, Л. Ілюхіна, І. Беха, Л. Даниленко, І. Дичківська, М. Кларіна, О. Пехота, О. Попова, Л. Подимова, А. Прігожина, В. Сластьоніна, А. Хуторський та інші.

Мета: виявити вплив інноваційного навчання на розумовий розвиток та розумову працездатність дітей початкової школи та молодших підлітків.

Завдання:

1. Теоретичний аналіз літературних першоджерел про становлення поняття інноваційного навчання.
2. Теоретичний аналіз літературних першоджерел стосовно розумового розвитку та розумової працездатності.

3. Емпіричним шляхом виявити вплив інноваційного навчання на розумовий розвиток та розумову працездатність дітей початкової школи та молодших підлітків.

Об'єкт: діти початкової школи та молодші підлітки.

Предмет: вплив інноваційного навчання на розумовий розвиток та розумову працездатність дітей початкової школи та молодших підлітків.

Методи дослідження: метод теоретичного аналізу та узагальнення наукової літератури с проблемами дослідження; тестування; аналіз та обробка результатів.

Методики: шкільний тест розумового розвитку (ШТРР), методика ГІТ, методика «коректурні літерні проби (таблиці Анфімова)».

Структура роботи. Дипломна робота включає: титульний аркуш, зміст, вступ, 2 розділи, висновки, список літератури.

ВИСНОВКИ

Педагогічну інновацію розглядають як особливу форму педагогічної діяльності і мислення, які спрямовані на організацію нововведень в освітньому просторі, або як процес створення, упровадження і поширення нового в освіті. Інноваційний процес в освіті - це сукупність послідовних, цілеспрямованих дій, спрямованих на її оновлення, модифікацію мети, змісту, організації, форм і методів навчання та виховання, адаптації навчального процесу до нових суспільно-історичних умов.

Особливістю інноваційного процесу є його циклічний характер, що виражається в наступній структурі етапів, які проходить кожне нововведення.

Інтегровані уроки допомагають розвивати пізнавальну і творчу активність учнів, посилюють мотивацію навчання. Проведення таких уроків – один із шляхів підвищення ефективності освітнього процесу на основі реалізації принципів діяльнісного підходу в навчанні.

У сучасному процесі навчання використовуються, як традиційні, так і інноваційні методи навчання. Потрібно не тільки просувати вперед інноваційні методи, але й не забувати про традиційні методи, що не менш дієві, а в інших випадках без них просто не обійтися.

Розумовий розвиток дитини – це загальна здатність, що базується на знаннях, досвіді, цінностях, здібностях, набутих завдяки навчанню та належить до сфери складних умінь і якостей особистості.

Від розумової працездатності залежить, наскільки вміло виконує людина свої службові обов'язки, а також можливість її професійного вдосконалення і росту. В цілому, можна розцінювати розумову працездатність у якості найважливішого показника функціонального стану психіки, та й, мабуть, усього організму.

У результаті емпіричного дослідження дітей молодшого шкільного віку, в якому ми оцінили рівень розумового розвитку та рівень розумової працездатності в експериментальних групах була доведена гіпотеза про те,

що інноваційне навчання позитивно впливає на розумовий розвиток дітей початкової школи та молодших підлітків, але не впливає на розумову працездатність. Було доведено, що рівень розвитку дітей з інноваційним навчанням вищий, ніж у дітей, у яких навчання традиційне. Також було доведено, що рівень розумової працездатності не змінюється в залежності від типу навчання.

Отримані результати дослідження розумового розвитку показали, що у дітей, які брали участь в експерименті рівень розумового розвитку різний. У групі дітей, що відвідують школи з поглибленим вивченням математики в цілому можна відмітити, що рівень розумового розвитку знаходиться у межах вікової норми, а також має деяку тенденцію до підвищеного рівня. У той час, як в групі дітей, що відвідують загальноосвітні школи, показники нижчі – загалом рівень розумового розвитку у цій групі трохи нижчий за норму.

Отримані результати дослідження розумової працездатності показали, що у дітей, які брали участь в експерименті рівень розумової працездатності схожий.

ДОДАТКИ

Додаток А.

Таблиця 1

Результати дослідження розумового розвитку школярів, що вчать у загальноосвітніх школах, за допомогою методики ШТРР

№	Код учасника	Інформованість1	Інформованість2	Аналогії	Класифікації	Узагальнення	Числові ряди	Загальний бал
1	М1	11	11	16	15	13	9	75
2	М2	12	13	17	12	12	8	74
3	М3	14	16	19	16	14	5	84
4	М4	13	15	15	14	13	5	75
5	М5	13	12	13	13	12	4	67
6	М6	11	14	11	14	12	3	65
7	М7	14	15	18	13	15	4	79
8	М8	12	9	11	10	7	5	54
9	М9	13	14	17	11	12	6	73
10	М10	7	5	4	6	3	2	27
11	М11	12	15	13	14	9	6	69
12	Д1	12	14	16	12	15	4	73
13	Д2	14	13	17	16	13	8	81
14	Д3	12	13	14	11	13	5	68
15	Д4	9	9	11	7	9	4	49
16	Д5	5	6	8	5	3	2	29
17	Д6	13	12	17	14	11	5	72
18	Д7	15	14	16	18	12	8	83
19	Д8	10	14	14	14	13	4	69
20	Д9	10	9	13	9	4	6	51
21	Д10	14	13	18	15	13	4	77
22	Д11	14	13	18	13	14	8	80
23	Д12	15	14	17	14	12	9	81
24	Д13	12	15	16	13	9	7	72
25	Д14	15	13	19	11	10	6	74
26	Д15	15	13	17	14	11	7	77
27	Д16	10	11	15	12	7	4	59
28	Д17	14	12	13	14	8	6	67
29	Д18	16	14	17	14	14	9	84
30	Д19	12	14	12	16	11	7	72
Середнє		12	13	15	13	11	6	69

Додаток Б.

Таблиця 2

Результати дослідження розумового розвитку школярів, що вчать у школах
з поглибленим вивченням математики, за допомогою методики ШТРР

№	Код учасника	Інформо- ваність 1	Інформо- ваність 2	Аналогії	Класи- фікації	Узагаль- нення	Числові ряди	Загаль- ний бал
1	M1	12	11	15	13	11	7	69
2	M2	15	10	14	16	12	9	76
3	M3	14	16	17	14	17	8	86
4	M4	13	12	16	15	12	10	78
5	M5	15	15	18	14	10	9	81
6	M6	15	12	15	12	11	8	73
7	M7	14	16	17	15	10	7	79
8	M8	12	14	16	15	11	8	76
9	M9	15	13	18	13	13	10	82
10	M10	16	14	15	14	13	7	79
11	M11	13	14	16	13	11	8	75
12	M12	14	13	13	15	8	6	69
13	M13	16	14	18	14	10	11	83
14	M14	11	12	15	12	9	7	66
15	M15	14	11	16	14	7	6	68
16	M16	11	9	12	9	4	5	50
17	Д1	13	14	17	12	11	7	74
18	Д2	14	13	16	13	10	10	76
19	Д3	13	12	19	14	12	8	78
20	Д4	13	14	15	13	6	7	68
21	Д5	14	13	19	14	13	9	82
22	Д6	13	15	17	13	14	7	79
23	Д7	13	14	18	12	11	9	77
24	Д8	15	12	15	11	11	5	69
25	Д9	16	11	14	11	15	7	74
26	Д10	14	13	17	14	14	9	81
27	Д11	14	16	19	14	11	9	83
28	Д12	13	13	18	14	12	7	77
29	Д13	15	14	17	13	16	9	84
30	Д14	12	14	17	13	14	8	78
Середнє		14	13	16	13	11	8	76

Додаток В.

Таблиця 3

Результати дослідження розумового розвитку школярів, що вчаться у
загальноосвітніх школах, за допомогою методики ГІТ

№	Код учасника	1. Інструкції	2. Арифметика	3. Речення	4. Відмінності	5. Числові ряди	6. Аналогії	7. Символи	Сума
1	М1	11	14	10	28	10	18	14	105
2	М2	8	12	6	25	8	14	20	93
3	М3	8	9	11	26	7	31	20	112
4	М4	9	5	7	24	8	18	20	91
5	М5	8	7	10	17	9	9	21	81
6	М6	8	6	8	16	5	14	19	76
7	М7	10	9	12	29	8	17	19	104
8	М8	4	3	6	12	6	15	18	64
9	М9	5	4	7	18	9	22	29	94
10	М10	7	3	8	9	2	6	14	49
11	М11	8	3	8	24	11	19	9	82
12	Д1	10	9	10	18	8	17	18	90
13	Д2	9	6	9	30	9	20	35	118
14	Д3	4	6	9	17	8	12	20	76
15	Д4	5	5	8	11	9	8	5	51
16	Д5	2	3	5	3	5	12	14	44
17	Д6	13	9	9	26	5	14	22	98
18	Д7	11	9	9	29	8	34	22	122
19	Д8	6	6	7	18	5	18	28	88
20	Д9	4	6	9	2	6	16	24	67
21	Д10	12	11	10	23	7	17	16	96
22	Д11	11	10	9	31	8	29	17	115
23	Д12	10	15	13	27	11	24	12	112
24	Д13	9	7	11	23	8	21	16	95
25	Д14	10	11	9	22	9	16	14	91
26	Д15	9	9	12	19	7	18	16	90
27	Д16	8	5	6	17	6	14	13	69
28	Д17	12	9	11	18	5	16	17	88
29	Д18	11	14	12	27	9	22	16	111
30	Д19	9	8	9	26	7	17	14	90
Середнє по групі		8	8	9	21	7	18	18	89

Додаток Г.

Таблиця 4

Результати дослідження розумового розвитку школярів, що вчать у школах
з поглибленим вивченням математики, за допомогою методики ГТТ

№	Код учасника	1. Інструкції	2. Арифметика	3. Речення	4. Відмінності	5. Числові ряди	6. Аналогії	7. Символи	Сума
1	M1	9	14	7	21	6	21	4	82
2	M2	11	11	12	23	8	15	20	100
3	M3	13	15	11	26	7	31	20	123
4	M4	8	14	6	24	8	18	20	98
5	M5	14	12	13	25	9	19	21	113
6	M6	10	14	8	16	9	14	19	90
7	M7	11	16	10	19	8	16	12	92
8	M8	13	10	9	24	8	23	18	105
9	M9	7	15	11	26	9	19	29	116
10	M10	9	11	11	22	9	17	14	93
11	M11	10	14	12	24	6	15	9	90
12	M12	11	9	8	17	8	17	18	88
13	M13	14	12	9	30	9	20	35	129
14	M14	8	15	9	16	8	12	20	88
15	M15	13	14	8	14	9	9	17	84
16	M16	9	12	6	11	5	12	14	69
17	Д1	7	11	9	29	5	14	22	97
18	Д2	10	9	9	30	8	27	22	115
19	Д3	14	10	7	18	5	13	28	95
20	Д4	8	12	9	12	6	18	24	89
21	Д5	13	15	12	24	7	21	21	113
22	Д6	11	14	8	21	6	19	19	98
23	Д7	12	9	9	27	9	17	14	97
24	Д8	10	11	10	14	7	25	7	84
25	Д9	11	14	11	19	8	19	15	97
26	Д10	14	12	10	19	8	26	23	112
27	Д11	13	12	9	24	8	30	21	117
28	Д12	9	13	13	26	7	21	17	106
29	Д13	14	15	10	31	9	14	18	111
30	Д14	8	14	11	14	6	18	24	95
Середнє по групі		11	13	10	22	8	19	19	100

Додаток Д.

Таблиця 5

Результати дослідження розумової працездатності школярів, що вчаться у загальноосвітніх школах, за допомогою методики «коректурні літерні проби

(таблиці Анфімова)»

№	Код участника	Коефіцієнт точності виповнення завдання	Коефіцієнт розумової продуктивності
1	М1	0,95	651,43
2	М2	0,85	614,83
3	М3	0,95	477,47
4	М4	0,82	382,91
5	М5	0,80	561,60
6	М6	0,96	379,15
7	М7	0,93	469,83
8	М8	0,98	387,57
9	М9	0,93	468,63
10	М10	0,96	378,40
11	М11	0,97	630,95
12	Д1	0,98	666,90
13	Д2	0,99	639,24
14	Д3	1,00	540,00
15	Д4	0,99	639,36
16	Д5	0,98	531,56
17	Д6	0,97	487,88
18	Д7	0,97	630,72
19	Д8	1,00	360,00
20	Д9	0,96	487,93
21	Д10	0,96	450,82
22	Д11	0,97	486,62
23	Д12	0,98	531,43
24	Д13	0,98	495,16
25	Д14	0,88	571,26
26	Д15	0,97	522,30
27	Д16	0,95	481,22
28	Д17	0,96	449,65
29	Д18	0,93	566,43
30	Д19	0,92	497,81
СЕРЕДНЄ			514,64

Додаток Е.

Таблиця 6

Результати дослідження розумової працездатності школярів, що вчаться у
школах з поглибленим вивченням математики, за допомогою методики

«коректурні літерні проби (таблиці Анфімова)»

№	Код участника	Коефіцієнт точності виповнення завдання	Коефіцієнт розумової продуктивності
1	М1	0,94	643,29
2	М2	0,91	638,90
3	М3	0,98	495,16
4	М4	1,00	468,00
5	М5	1,00	396,00
6	М6	0,98	387,57
7	М7	0,98	495,46
8	М8	1,00	396,00
9	М9	1,00	504,00
10	М10	1,00	324,00
11	М11	1,00	504,00
12	М12	0,96	659,57
13	М13	0,95	613,44
14	М14	0,96	659,94
15	М15	1,00	396,00
16	М16	0,97	523,13
17	Д1	0,97	630,72
18	Д2	0,92	646,79
19	Д3	1,00	504,00
20	Д4	1,00	396,00
21	Д5	1,00	324,00
22	Д6	0,98	531,56
23	Д7	1,00	540,00
24	Д8	0,93	468,00
25	Д9	0,97	554,93
26	Д10	0,93	605,37
27	Д11	0,97	486,92
28	Д12	0,92	497,14
29	Д13	0,98	495,16
30	Д14	0,98	531,00
СЕРЕДНЄ			510,53

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абасов З.А. Понятийно-терминологический аппарат инновационной педагогической деятельности // Философия образования/ З.А. Абасова – 2006. - №1(15).
2. Адамский А.И. Стажировочные площадки: элементы педобразования // Бюллетень Учебно-методического объединения вузов РФ по психолого-педагогическому образованию. 2012. № 2.
3. Викторова Л.В. Инновационные процессы в образовании // Инновации в образовании Л.В. Викторова – 2002. - №2. – 6 с.
4. Гончаренко О. Культурологія і проблема інтегрованого навчання учнів // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 1999. - №2.
5. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посібник / І.М. Дичківська. – К.: Академвидав, 2004. – 352 с.
6. Єльнікова О.В. Інтерактивні методи навчання, їх місце у класифікації педагогічних інновацій // Імідж сучасного педагога. - 2001. - № 3-4 (14-15).
7. Загвязинский В. И. Педагогическое творчество учителя : монография / В. И. Загвязинский. – М. : Педагогика, 1987. – 160 с.
8. Загвязинский, В.И. Инновационные процессы в образовании и педагогическая наука/ В.И. Загвязинский//Инновационные процессы в образовании: Сборник научных трудов. - Тюмень: 1990.
9. Захарчук Т. В. Інноваційні технології навчання в сучасній школі / Т. В. Захарчук // Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації : український науковий журнал / гол. ред. В. М. Бебик. – 2011. – Т. 3. – С. 48.
10. Кларин М. В. Инновации в обучении: метафоры и модели: Анализ зарубежного опыта / М.В. Кларин. – М.Наука, 1997. – 223 с.
11. Комар О. Навчання школярів за інтерактивними методами //Рідна школа. - 2006. -- № 5.

12. Коротаева Е.В. Обучающие технологии в познавательной деятельности. М., 2006.
13. Коротаева Е.В. Педагогические технологии: Вопросы теории и практики внедрения. Екатеринбург: УрГПУ, 2005.
14. Лоза В.І., Троцко Г.В. Теоретичні основи виховання і навчання: Навчальний посібник, 2-е вид., випр. і доп. – Харків: „ОВС”, 2002. – 400 с.
15. Мазоха Д.С. Педагогіка: навч. посібник / Д.С. Мазоха, Н.І. Опанасенко. – К.: Центр початкової літератури, 2005. – 232с.
16. Навакатикян А. О., Ковалева А. И. Здоровье и работоспособность при умственном труде. — К. : Здоров'я, 1989. — 88 с.
17. Неліпа С.В. Розвиток учнівських обдарувань // Завуч. Усе для роботи. – 2009. - № 4
18. О.З. Зак “Розвиток розумових здібностей молодших школярів” - М.: Просвітництво 1994 р.
19. Овсянников, В. Глобальные изменения образовательных систем и инновационное обучение / В. Овсянников // Новий колегіум. – 2007. – № 1. – С. 19 - 20.
20. Овчарова Р.В. Практическая психология в начальной школе. – М.: ТЦ "Сфера", 1996. – 240 с.
21. Остапчук О. Методологія інноваційних процесів – крок до розуміння сутності // Рідна школа/ О. Остапчук – 2004. – Листопад. – 3-6 с.
22. Пометун О., Пироженко Л. Інтерактивні технології навчання: теорія і практика. – К., 2002. – 136.
23. Савченко М.І. Інноваційні методи навчання в контексті завдань шкільної освіти / М.І.Савченко, Н.І.Литвиненко // Інформаційні технології в освіті. - 2010. - № 8. - С. 220-222.
24. Саган О. Інтерактивні методи навчання як засіб формування навчальних умінь молодших школярів // Початкова школа. – 2002. - №3.
25. Селиванов В.С. Основы общей педагогики: теория и методика воспитания / Под ред. В.А. Сластенина. М.: «Академия», 2006.

26. Сиротинко Г. О. Інноваційний розвиток освіти: проблеми переходу від теорії до практики / Г. О. Сиротинко // Управління школою. – 2005.
27. Сисоєва С.О. Творчий розвиток особистості в процесі неперервної професійної освіти / С.О. Сисоєва // Неперервна професійна освіта: теорія і практика: зб. наук. праць; за ред. І.А. Зязюна та Н.Г. Ничкало. – у 2 ч. – Ч.1. – К., 2001.
28. Фомина Т.Н. Инновационные технологии в преподавании иностранных языков в неязыковом ВУЗе / Т.Н. Фомина, Т.Г. Зеленова // Ярославский педагогический вестник. – 2003. – № 1 (34).
29. Шитов С. Б. Инновационное образование в формирующемся обществе знаний /С. Б. Шитов // Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. Гуманитарные науки. - 2009. - № 4 (12). - С. 35-41.
30. Юсуфбекова Н. Р. Общие основы педагогической инноватики: опыт разработки теории инновационных процессов в образовании : монография / Н. Р. Юсуфбекова. – М. : ЦС ПО РСФСР, 1991. – 91 с.
31. Якиманская И.С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе. М.: Сентябрь, 2006.
32. [Електронний ресурс] <http://bibliofond.ru>
33. [Електронний ресурс] <http://bukvar.su/psihologija>
34. [Електронний ресурс] <https://e-reading.club/chapter.php/9780/88>
35. [Електронний ресурс] <http://www.health.gov.ua/publ/conf.nsf>
36. [Електронний ресурс] <http://kpi.ua/ru/node/11351>
37. [Електронний ресурс] <http://osvita.ua/school/method/1663/>
38. [Електронний ресурс]
http://psiromashka.ucoz.ru/publ/stati_dlja_kolleg_psikhologov/rabotosposobnost
39. [Електронний ресурс] <http://vestnikdnu.com.ua/archive/201264>
40. [Електронний ресурс] <http://ukped.com/skarbnichka/500-.html>